

Günay İSMAYILOVA

böyük laborant, Gəncə Dövlət Universiteti

HÜSEYN CAVIDİN YARADICILIĞINDA MÜBARİZLİYİ ƏKS ETDİRƏN ƏSƏRLƏR

Tarixən türkün düşmənləri tərəfindən dünyaya zalım, zülmkar və qaniçən bir fateh kimi təqdim edilən Əmir Teymur şəxsiyyəti, Cavid yaradıcılığında rus şovinist imperiyasının tüğyan etdiyi bir dövrdə yüksək sənətkarlıqla təsvir edilmişdir. Yurduna, xalqına sonsuz məhəbbəti, ordusuna, əsgərinə qayğıkeş münasibəti, öz ulularından əxz etdiyi ağıl, iradə, səbr, fitri istedad məhz güdrətli Teymur şəxsiyyətini xarakterizə edən yüksək insani keyfiyyətlərdir. "Orxan! Əcəlb edirsən, mən səni alçaltmaq deyil, yalnız imtahan etmək istədim. Unutma ki, Teymur şahmat oynarkən belə, taxtadan yapılmış kiçik bir piyadanı qeyb etmək istəməz. Halbuki sən cəsur və əşsiz bir qəhrəmansan. Əvət, sənəin məharət və cəsarətin işlədiyən qəbahətdən daha böyükdür. Olqaydı, o dəyərli yadigarı mükafat olaraq sənə bağışladım. Fəqət qəlbin onun, düşüncə və biliklərin bizim olsun".

H.Cavid "Şeyda" əsərində zülmə, istismara, haqsızlığa dözməyən azad, mütərəqqi fikirli Şeyda mürəttibləri mübarizəyə, inqilaba səsləyir, əzəzil rus çarının istibdadına qarşı üsyana haraylayır. "Fironu qəhr edən Musa bir çobandan başqa bir şey deyildi. Lakin sarsılmaz bir ruhla meydana atıldı. Öylə qəddar, zalım bir imperatora qalib gəldi. Zəhhakı məhv edən Gavə yoxsul, arxasız bir dəmirçi idi. Fəqət atəşli bir qəlblə inqilaba başladı, öylə xunxar, məğrur bir hökmdarın taxtını başına çevirdi. Məcid əfəndi kimdir?... Yalnız o deyil, hətta onu qudurdan qocaman rus çarlığı belə bu günün yerin dibinə batar."

Əsərdə Şeyda öz tale və xoşbəxtliyini istiqlal savaşında axtarır. Onun fikirlərini əxz edən mürəttiblər:

İştə yalnız qeyrət və cəsarət istəyir...

Əvət, yalnız səbat və mətanət istəyir.

Həmin əsərin digər bir yerində isə, birinci mürəttibin dili ilə əsarət zəncirindən, zülm buxovundan qurtulmaq üçün yalnız və yalnız kişicəsinə mətanət, ərcəsinə hünər, türkcəsinə bitkin bir qeyrətin olması zəruriliyi vurğulayır: "Birinci mürəttib "İştə çarəsi qolay!... Yalnız kəmiyyət, qeyrət lazım... Yalnız erkəkcə mətanət lazım... Yoxsa, hərərət kimi üzü üstə süründükcə, əsla ağ gün görmüycəyik. Həm də gündən-günə əzilib məhv olacağıq".

Ədibin "İblis" əsərində zətin alicənab, humanist, nəcib vəhşiyar bir insan kimi təqdim edilən Elxan, həm də qorxmaz, fədakar bir surətdir. Elxan həm də nəcib və təmiz adamların dadına çatır, onlara dərhal əl tutub fəlakətdən xilas edir. O, son məqamda mücərrəd ideallara qapanıb, fəvqəladə, ilahi bir qüvvəyə malik olmağa xəyal bəsləyir. Elxan ideal bir arzu ilə, allaha sığınmaq, asi olmaq arzusu ilə yaşayır.

Dramaturq "İblis" əsərində gücü, fiziki dözümlü, dəyanəti və şücaəti ilə seçilən İbn Yəmin barədə daha müfəssəl söhbət açır. Hərb döyüşlərində misilsiz hünər və rəşadət göstərmiş bu ərəb zabiti heç bir qüvvə qorxuda bilmir. Mübarizələr burulğanında aslan tək çarpışan bu cəsur sərkərdənin dili ilə şair deyir:

Yaşamaq istəyirmisən, çarpış,

Hərbə qoş, həp vuruş, ya əz, ya əzil!

Onsuz irmək murada çox müşkül.

Məslək və amal rəmzi, cəsarət və qətiyyət mücəmməsi olan Cavid yaradıcılığında "Həyat mübarizəsi" mövzusu xususi əlahiddə yer tutur. Şairin "İblis", "Haqqını sən mübarizə ilə alarsan" və s. əsərlərində bu problem daha ətraflı açıqlanır. Vaxtilə zorakılıq, əsarət, köləlik, məlunluq və s. kimi mürtəcə, təcavüzkar qüvvələri yox edib, azadlıq haqqını qazanmaq üçün o, xalqı mübariz olmağa, fədakarlıq göstərməyə səsləyir. Şair "Qüruba qarşı" adlı şeirində buna rəğmənlə yazırdı:

Çalış həm qalib ol, mərd ol! Bu aydın bir həqiqətdir:

Cahan bir nəzənin dilbər ki, yalnız mərdə qismətdir...

Böyük ədib "Uçurum" əsərində Uluğ bəyin dilindən Qərbdən Şərqə keçən bir çox zərərli təsirləri, gənclərin əxlaq həddini aşması və onların mənəvi şikəstliyə sürükləməsi kimi halları tənqid edir.

Cavid zaman-zaman ölkədə Avropa mühitinin yayılmasına, türk gənclərinin bu meşşan mədəniyyətin biabırçı ünsürlərinə heç cür dözə bilməyərək, vaxtilə dünyaya meydan oxumuş Mete, Çingiz, Teymur, Sultan Mehmet sələflərinin çilizləşməsinə dözə bilmir, onları vətənpərvər, hünərli, əqli və fiziki baxımdan kamil övladlar kimi gormək istəyir:

...Sərsəm firəng ədası,

Sərxoşluq, iffətsizlik

Sardı bütün gəncləri,

Zəhərləndi getdikcə

Məmləkətin hər yeri.

Qəhrəman Oğuzların,

Böyük Ərtoğrulların,

Sarsılmaz xələfləri

H.Cavid "Xəyyam" pyesində türkün fəvqəlbəxər cahangirlərindən olan səlcuq hökmdarı Alp Arslanın coşğun döyüş ehtirasını, vürüş meydanlarında qeyzlənmiş şir kimi göstərdiyi əfsanəvi hünər və rəşadətini, yenilməzliyini yada salır.

Şair nəhayətsiz güc və dözümlü, dəmir iradəyə malik ulu babasının cahangirliyindən sanki həzz duyur, ulu xələfinin yenilməz rəşadətini vəsf etməkdən ilham alaraq yüksək poetik ustalıqla onu təsvir edir:

Alp Arslan, o məğrur insan

Geri dönmüş sanıram Ceyhundan.

Orada etmişdi əhali üsyan,

Görünür, susmuş o qızgın tufan.

Səlcuqların növbəti cəng savaşında rumlar üzərində parlaq qələbə çalmış Alp Arslanın şərafinə təmtəraqlı zifayət verilir. Güdrətli xaqanın bu müzəffər yürüşündən xoşnud olan xalqa Xacə Nizam (Xacə Nizamülmülk Həsən ibn Əli, səlcuq sultanlarından Alp Arslan və Məlik şahın vəziri olmuşdur - M.A.) böyük sərkərdənin bahadırlıq şücaətini, yenilməz qəhrəmanlığını haqlı olaraq dərin fərəh və ilhamla vəsf edir:

Sarayın işte böyük ələmi var...

Şanlı bayramdır, əzizim, bu gecə,

Var ziyafətlə geniş əyləncə.

Bu gün Alp Arslan için xoş bir gün,

Qeysəri-Ruma o gəlmiş üstün.

Böyük ədibin 1910 - cu ildə yazdığı birpərdəli "Ana" pyesi onun ilk mənzum dramıdır. Əsərdə təsvir olunmuş hadisələr Dağıstan mühitində cərəyan edir. Pyesin qəhrəmanı Səlmə xanım qorxubilməz, aslan ürəkli, məğrur bir qadındır. Onun Qanpolad adlı oğlu da hünərvər, mərd və mübariz bir gənkdir. Ana qəddar, cani, başkəsən, quduz xislətli adamların təqibinə sinə gərəkək öz ciyərpərasını ərənlərə xas igidliklə, mərdliklə mühafizə edir:

...Bütün dünya toplanıb gəlsə hərgiz,

Allah şahid, mən onu verməmə ələ.

İnsaf yoxmu? Səlmə ölməmiş hələ!

Dramaturq "Maral" adlı əsərində türk sərkərdələrini, fütuhatlar fəth etmiş nəcib, ali, adil və fəzil padşah və xaqanlarını qədərincə tanımadığımızdan dərin təəssüf hissi keçirir.

Ədibin fikrinə, türkün cavanshər oğulları bütün cahanda öz yüksək bəşəri keyfiyyətləri, mərdanəliyi və səmimiyyətləri tanınıblar. Odur ki, Cavid yaradıcılığında türkün tarixən haqq, ədalət, vicdan naminə çarpışan hökmdarları ilə öyünüb fəxarət duymağımıza qadağa qoyanlara qarşı mübarizəyə qalxır. Yüksək intellekti, dərin erudisiyası, zəkavəti və səbatlığı ilə heyrət doğuran Qazi Bürhanəddin, Mirzə Cahanshah Həqiqi, Şah İsmayıl Xətai, Hüseyn Bayqara, Şahrux Mirzə, Uluq

Bəy, I Mahmud, II Mahmud və b. neçə-neçə cəmi xaqanlarımız böyük filosof, mütəfəkkir, rəssam, musiqişünas, xəttat, maarifçi, şair olmaqları ilə yanaşı, həm də qılınc və söz bahadırı kimi solmaz şöhrətlərilə tarixdə silinməz izlər qoymuşlar.

ƏDƏBİYYAT:

1. Hüseyn Cavid. Əsərləri, 5 cildə. Bakı, 2005.
2. Yaşar Qarayev. Azərbaycan ədəbiyyatında romantizm. Bakı, 1969.
3. R.Qurbanov. Hüseyn Cavidin estetik idealı. Bakı, 1992.
4. Əziz Şərif. Hüseyn Cavid haqqında. Bakı, 1977.
5. Tamella Təhmasib. Cavid və teatr. Bakı, 1988.

SUMMARY

In his drama, Hussein Javid talked about the conflict of the delegates, the charter of a nation, and the traditions of many nations. The creativity of H.Javid, the creator of eleven original works of the 20th century Azerbaijani literature, covers two eras, the post-revolutionary and post-revolutionary Soviet era. The works of H.Cavid, one of the rare literary figures, are one of the works of the public, both in terms of national and universal content.